

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 3, p. 75-89, June 2012

KÜTAHYALI HASAN BEDREDDİN PAŞA VE TİYATROLARI ÜZERİNE BAZI MÜLÂHAZALAR

*HASAN BEDREDDİN PAŞA OF KÜTAHYA AND SOME CONSIDERATIONS ON HIS
PLAYS*

Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER

Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Arş. Gör. Seçkin ÖZKAN

Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Abstract

Kütahya, with its 84 poets and artists, is the sixth center of culture of Ottoman Territory. Hasan Bedrettin Paşa is a statesman, playwright and a poet, lived in the nineteenth century.

Between 1875 and 1879, Hasan Bedrettin Paşa published 16 plays, seven of which are copyrighted and nine are translated, under the title of "Temaşa" together with Manastırlı Mehmet Rıfat.

Hasan Bedrettin Paşa has two copyrighted plays called " Iskat-ı Cenin" and "İkbal". He also has a poem designed with the sense of begging and a "tahmis" to Gazi Giray. In their theatre, they also placed solutions against Ottoman's collapse and enlightenment to people.

Keywords: Kütahya, Hasan Bedrettin Paşa, Theatre, Iskat-ı Cenin, İkbal

Öz

Kütahya, yetiştirdiği seksen dört şair ve sanatçıyla Osmanlı coğrafyasının altıncı kültür merkezidir. Hasan Bedrettin Paşa 19. yüzyılda yaşamış devlet adamı, oyun yazarı ve şâirdir.

Hasan Bedrettin Paşa, Manastırlı Mehmet Rıfat'la birlikte 1875-1879 yıllarında yedisi telif, dokuzu çeviri on altı oyunu Temâşâ başlığı altında yayımlamıştır.

Hasan Bedrettin Paşa'nın Iskat-ı Cenin ve İkbâl adlı iki telif tiyatro eseri vardır. Bunların yanında münacâtı, Gazi Giray'a bir tahmisi ve gazelleri bulunmaktadır. Tiyatrolarında Osmanlının çöküşüne karşı önerilere ve bilinçlendirmelere yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kütahya, Hasan Bedrettin Paşa, Tiyatro, Iskat-ı Cenin, İkbâl

Giriş

Tiyatro, her toplumda olduğu gibi Batı'da da Aristo'dan beri edebiyatın temel türlerinden biridir. Dünya tiyatrosunun en eski kaynaklarından biri kabul edilen Yunan tiyatrosu, yapısını inançlarından, eski ayinlerinden ve dinî ritüellerinden alarak Avrupa tiyatrosunun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Batı tiyatrosu, Yunan ve Roma kaynaklı halk tiyatrosunu sürekli yeni kavramlarla destekleyerek kendini yenilemiştir. On beşinci asır İtalyan halk oyunları, on altıncı asır İngiliz asilzadelerinin ve aristokratlarının hayat hikâyelerini anlatan Shakespeare tiyatroları ve on yedinci asır Fransız klasikleri, Avrupa tiyatrosunun gelişmesine önemli katkı sağlamıştır.(Enginün, 2009:646)

Öncü Türk tiyatrosunun kaynağı tarihi destanlar ve dini şaman ayinleridir. İlk Türk oyunlarının Çin kaynaklarında yer aldığı bilinmektedir.(Sevengil, 1959:17-22)

Anadolu'nun fethinden sonra Karagöz, kukla, ortaoyunu ve meddah gibi seyirlik oyunlar Türk tiyatrosunun kaynağını oluşturmuştur.(And, 1969:81)

On dokuzuncu asır, dünya literatüründe ulus devlet bölünmeleri ve yeni oluşumlar evresidir. Gelecekte yaşanacak olayların sebebini oluşturan ve geçmişte yaşanmış olayların sonucu olan bu çağ tam bir buhran ortamıdır. Toplumsal gelişmelerden bağımsız düşünemeyeceğimiz edebiyat, bu ortamdan etkilenmiştir.(Töre, 2009:2181)

Bu dönem, siyasi düşünce alanında olduğu gibi edebiyat alanında da Fransa'nın etkisinin arttığı bir yüzyıldır. Tanzimat'la başlayan edebî değişimin içinde tiyatro, siyasi düşüncenin aracı oldu. Fransız devriminin yarattığı vatan sevgisi, tiyatro eserleri vasıtasıyla halka tesir etti. Vatan ve millet sevgisi bu dönem içerisinde canlandı. Batıdan yapılan çevirilerin etkisiyle sanatçılar sosyal konulara ilişkin kavramları öğrendiler ve bu konuları hikâye, roman ve tiyatro türlerini kullanarak işlediler ve geliştirdiler.(Şengün, 2009:1943)

Batılı yeni bir tür olan tiyatro, Şinasi'den başlayarak Tanzimat dönemi yazarlarını etkisi altına aldı. Tanzimatçı tiyatro yazarlarımızdan Namık Kemal ve Ahmet Vefik Paşa hem seyirlik oyunlardan hem de Batı tiyatrosundan faydalanmıştır.

Araştırmacılara göre Tanzimat Fermanı'ndan sonra memlekete giren en önemli yenilik tiyatrodur çünkü yenidir, toplumu ve aydınların düşünce dünyasını etkilemektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar "1839-1856 yılları arasında memlekete giren yenilikler arasında en mühimi, o zamana kadar pek az bilinen bir yazı nev'ini tanıtmayı, sonra da bir taraftan umumi hayata, diğer taraftan gelecek nesillerin fikri çalışmasına tesiri itibarıyla tiyatrodur." der ve Türk aydınının ve edebiyatçısının tiyatroya bakışını özetler. (Tanpınar, 1982:148)

Önder Göçgün bu konuda” bu tiyatro, hayat bulmuş bir hayâldir. Hayâl, ama gerçeğin ufkunda gülümseyen, uyaran, yol gösteren, hayatın içinde olan ve olması gereken bir hayal... Bu üstün ve ayrıcalıklı özellikleri dolayısıyla tiyatro; Tanzimat Sonrası Arayışlar Devri şair ve yazarlarının çalışma alanları arasında önemli bir yer tutmuştur” diyerek görüşünü ortaya koyar. (Göçgün, 2007: 210)

Hasan Bedrettin ve Yetiştği Çevre

Sanatçılar doğdukları coğrafyanın, ailelerinin sosyal yapısının, eğitim aldıkları kurumların ve dahası yetiştikleri asrın siyasi özelliklerini taşırlar. 19. asır Türk tiyatro anlayışına tesir eden sanatçılardan biri olan Kütahyalı Hasan Bedrettin Paşa’da da bu özellikleri görmekteyiz.

Hasan Bedrettin, ‘Umerâ-yı ‘Askeriyeden Vasfî Efendi’nin oğlu olarak H.1267/M.1851’de Kütahya’nın Simav kazasında doğdu. Babasının Arabistan Ordugâhında görevlendirilmesi üzerine onunla birlikte Şam’a gitti.

Şam Emevi Medresesi’nde Attar-zade Ömer Efendi’den Arapça ve Farsça öğrendi. Devamında Şam’daki askeri liseye (Mekteb-i İdadi-i Askeri) kaydoldu ve buradan başarıyla mezun oldu. (İnal, 1999:243)

Şam Mekteb-i Harbiye’sinin Erkan-ı Harb kısmını birincilikle tamamladı. Askeriyenin çeşitli kademelerinde çalıştı. Erkân-ı Harbiye yüzbaşılığı ile Hassa Ordusu Dördüncü Taburu’nda görev yaptı. Sekiz ay sonra Beşinci Ordu Süvari Alayı’na tayin oldu.

O yıllarda Dragon Alayı’nın teftişine memur olduğu halde harbiye için Belçika’dan getirtilen ve Belçikalı bilim adamlarının yazdıkları kitapları çevirmek ve okutmak üzere Mekteb-i Harbiye muallimliğine tâyin edildi.

1292/1876’da kolağası, daha sonra binbaşı, kaymakam ve miralay oldu. Bunun dışında Harbiye’de tanıştığı arkadaşı Manastırlı Mehmet Rıfat’la birlikte Harbiye dışında Darü’ş-şafaka’da ders verdi. (İnal, 1999:244)

Hasan Bedrettin Paşa, Harp Okulu Komutanı Süleyman Paşa’nın yardım ve yönlendirmesiyle 1870’li yılların başında Harbiye ve Darü’ş-şafaka hocalığının yanında Kolağası rütbesiyle başarılı görevlerde bulunur.

1870’li yılların ortalarında Süleyman Paşa’nın Abdülaziz’in tahtan indirilmesi sırasında Hasan Bedrettin’in arkadaşı ve yakın dostu Mehmet Rıfat’a görev vermesi, kendi geleceğini bir kez daha ama bu sefer olumsuz yönde etkiler.

Sultan Abdülaziz’in tahtan indirilmesi işi, aslen Meclis-i Vükelâ üyesi Mithat Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa ve Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi gibi devlet ricalinden olanlarla Askeri Okullar Nazırı Süleyman Paşa’nın planıdır. Ancak uygulama sırasında Süleyman Paşa diğerlerine nazaran daha aktif görevler üstlenmiştir. 30 Mayıs 1876’da Süleyman Paşa harbiye talebesinden oluşan bir birlikle Dolmabahçe Sarayı’nı kuşattı ve padişahı tahttan indirdi.

Bazı kaynaklar Abdülaziz’in tahttan indirilmesi sırasında Dolmabahçe Sarayı’nı kuşatan Harbiye taburlarına komuta etme görevinin Süleyman Paşa tarafından Mehmet Rıfat ve Hasan Bedrettin Paşa’ya verildiğini, akabinde Mehmet Rıfat’ın bu olayla birlikte binbaşı olduğunu söyler.

Hasan Bedrettin Paşa, 1877 Osmanlı-Rus savaşında Müşir Fuat Paşa'nın komutasında kazanılan İyena zaferinde birliğin kurmay başılığını yaptı. (İhsanoğlu vd. 1997: 695)

Tahtan indirilme olayı ve sonrasında II. Abdülhamit tarafından başlatılan yargılama süreciyle ilgili en kapsamlı çalışmalarından birini yapan Uzunçarşılı, tahttan indirme olayına karışan üst düzey sorumluların Yıldız Mahkemesi öncesinde hazırlanan müfettiş raporlarında Hasan Bedreddin Paşa ile ilgili olarak "Mekteb-i Harbiye şakirdanı (öğrencileri) müselleh oldukları halde mühim noktalara sevk oldukları. Erkân-ı Harp Kolağası Şamlı Bedri Bey, vak'ada Harbiyeliler ile binbaşı olarak bulunup, sonra kaymakam olmuş ve şimdi Karadağ hududu komisyonuna memur edildiği" bilgilerinin verildiğini kaydeder. (Bozdoğan 2001,18)

Hasan Bedrettin Paşa, II. Abdülhamit döneminin sona ermesine iki yıl kala Miralay rütbesindeyken İstanbul'dan uzaklaştırılarak Şam'a sürüldü ve rütbesi geri alındı. Şam'da öğretmenlik yaparak geçimini sağladı.

Bu konuyla ilgili olarak Servet-i Fünûn gazetesinde 18 Eylül 1908 tarihinde yazılan bir makalede : "Devr-i İstibdadın ilk sademâtıyla İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Senelerce Beşinci Ordu erkan-ı harbiyesinde bulundu. Suriye ve Filistin havalisinde aşinâlarının ihtiramına mazhar ve bununla müteselli oldu. Emsali mirliva, ferik, müşir oldukları halde o, miralaylıkta kaldı. Bir iki sene evvel (İlan-ı Meşrutiyetten) bedhâhân, rütbe-i askeriyyesini nez'etmeğe kadar vardılar. Şam'da tedrisatla ve vekaletiyle temin-i maişet etti" denilmektedir. (Edebiyat Ansiklopedi 2001: I/411)

Hasan Bedrettin, meşrutiyet sonrası rütbesi geri verilince İstanbul'a döndü, bir süre sonra mirlivalığa, ardından ferikliğe yükseltildi ve İşkodra vali komutanlığına atandı. Hastalığı nedeniyle istifa ederek İstanbul'a döndü. H.1330/M.1912'de vefat etti ve Fatih Türbesi haziresine defnedildi.

Şâir ve Yazar Hasan Bedrettin Paşa

Hasan Bedrettin Paşa, Manastırlı Mehmet Rıfat'la beraber 1873-1875 yılları arasında "Çanta" adlı dergiyi çıkardı. Her iki yazar, telif ve çeviri şeklinde kaleme aldıkları eserlerini "Temâşâ" başlığı altında Çanta dergisinde bir dizi olarak yayımladı.

Süresi belirsiz olsa da beş sayı yayımlanan ve mecmua diye ifade edilen "Çanta", dergi diye de adlandırılmaktadır. Ancak "Çanta", çağdaş anlamdaki dergiden ziyade, tertibi bakımından tezkere geleneğinin uzantısı, muhteva bakımından da Mehmet Rıfat ve Hasan Bedreddin Paşa'nın yazılarından seçmeler veya diğer bir deyişle "**antoloji**" görünümündedir. (Bozdoğan, 2001:33) Paşa'nın "Çanta" dergisinin beşinci sayısında Gazi Giray'ın;

*Râyete meylederiz kâmet-i dîlcü yerine
Tûğa dil bağlamışız kâkül-i hoş-bû yerine*

matlı gazeline yazdığı tahmisi çevresini algılayışını, dünyaya bakışını ve dönemini anlatması açısından dikkate değerdir.

Kırım Hanları'ndan Gazi Giray'ın Gazeline Tahmis

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

*Koklarınız bâd-ı gazâ süsen ü şebbû yerine
Seyfi tercih ederiz ziyet-i bâzû yerine*

Dâimâ kan içeriz bâde-i mânû yerine

*Râyete meyl ederiz kâmet-i dilcû yerine
Tûğa dil bağlamışız kâkül-i hoş-bû yerine*

*Gerçi sây etti dili bende o şûh-i rânâ
Lîk kâr eylemedi eylediği istingâ
Biz ki sâbit kademiz merdliğimizde hâlâ
Heves-i tîr u kemân çıkmadı dilden aslâ
Nâvek-i gamze-i dildûz ile ebrû yerine*

*Bezm-i dilber ne kadar olsa dahi dâfi '-i gam
Neş 'e-bahş eylemede ceng ile olmaz tev'em
Pek hatâ neş 'e-i sahbâ ile olmak sersem
Süreriz tîğimizin zevk u safâsın her dem
Sîm-tenlerle olan lezzet-i pehlû yerine*

*Ko çalışsın o sanem gönlümüzü etmeğe bend
Ederek zülf-i girihgîrini çapraz peyvend
Bu teşebbüste o âfet olamaz fâide-mend
Gerden-i tevsen-i zîbâda kitasi dil-bend
Bağladı gönlümüzü zülf ile gîsû yerine*

*Dilberânın bizi iskât edemez güftârı
Bozamaz işve-i can-sûzları efkârı
Merdlerin harb u cihâd etmedir ancak kârı
Süreriz esb-i hüner-mend-i sabâ-refâtı
Bir perî-şekl-i sanem gözleri âhû yerine*

*Fikr-i ümmîd-i gazâ gönlümüze yer ideli
Nefse dâş oldu kesel cümlemizi etti deli
Hâsılı sây ederiz etmeğe der-dest emeli
Seferin cevri çok ümmîd-i vefâ ile velî
Olduk âşüftesi bir şûh-i cefâ-cû yerine*

*Levha-i dilde olan nakş-i sevâdı sildik
Varımız terk ederek bâb-ı gazâyâ girdik
Cân-ı şîrînimizi din yoluna hasr ettik
Gönlümüz şâhid-i zîbâ-yı cihâda virdik
Dilber-i mâh-ruh u yâr-ı perî-rû yerine*

*Bedriyâ dîn yoluna sıdk ile cân bahş edene
Âb-ı Kevser'den olur gerçi atâ-yı hasene
Lezzet-i hûn-i adû lîk elezdir bilene
Olmışuz cân ile billâh Gazâyî teşne
İçeriz düşmen-i dînin kanını su yerine*

Bu tahmis, dolaylı olarak Hasan Bedrettin'in dünya görüşünü ve hayat tarzını yansıtmaktadır. Şâir, bu tahmiste hayatını gazaya adadığını, bu yolda bütün güzellikleri teptiğini ve yaratandan başka kimsenin emri altına girmeyeceğini söylemektedir. Askeriyede önemli mevkilerde bulunmuş bir kişinin vatan sevgisi tarifini etkileyici bir şekilde yapmaktadır. (Güler, 2010:292)

Sanatla ilgilenmeye şiiirle başlayan Hasan Bedrettin Paşa'nın, yukarıdaki tahmisinin dışında edipler arasında Deli Hikmet nâmıyla anılan Hikmet Bey ile birlikte tanzim ettikleri ve 3 Kasım 1881 yılında Vakit gazetesinde yayımlanan şu mütekerrir müseddes münâcâtı, Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal üçlüsünün mısralarındaki duyguları yansıtmaktadır:¹

MÜNÂCÂT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

B Ey olan yokluk içinde dâim u hayy u ebed

H Kâinâta zât-ı pâkinden gelir feyz ü meded

B Yok şerîkin hâkim-i külsün büyüksün bî-künend

H Kudretin her bir fem-i târîzi etmiş sedd ü bend

B Birliğin bürhânı çünkü "Kul huva'llahu ahad"²

H Senden özge Tanrı yoktur sensin "Allahu's-samed"³

H Cehd edüb deryâ-yı bî-pâyân-ı vahdâniyyetin

B Âleme verdi vücûd fermân-ı vahdâniyyetin

H Zâhir oldu muktezâ-yı şan-ı vahdâniyyetin

B Müncelî her zerrede bürhan-vahdâniyyetin

¹ B., Hasan Bedreddin Paşa, H., Hikmet Bey'dir.

² "De ki, O Allah Birdir." Kur'an, 112/1

³ "Yücelik, O'nda nihayet bulmuştur" Kur'an ,112/2

B Birliğin bürhânı çünkü “Kul huva’llahu ahad”

H Senden özge Tanrı yoktur sensin “Allahu’s-samed

B İmtizâc etti anâsır buldu her âlem nizâm

H Kıymet-i mahiyyettince tuttu her unsur makâm

B Verdi Hükmün Hey’et-i eşyâya şekl-i intizâm

H Mütefîz-i kudret ü tevfîkin oldu hâs ü âm

B Birliğin bürhânı çünkü Kul huva’llahu ahad”

H Senden özge Tanrı yoktur sensin “Allahu’s-samed

B Şâhid-i icâz-nümâ-yi vahdetindir âsümân

H Anda bürhân-ı Münîr-i kudretindir ahterân

B Her Felekte bin güneş olmaktadır pertev-feşân

H Zerredir nisbetle mahlûkatına bu hâkdân

B Birliğin bürhânı çünkü Kul huva’llahu ahad”

H Senden özge Tanrı yoktur sensin “Allahu’s-samed

H Cümle eşyâ hey’etiyle mâil semt-i zevâl

B Her nefeste nice eşbâh eder tahvîl-i hâl

H Nev’i insâna husûsiyle bekâ emr-i muhâl

B Kârgâh-ı sun’un içre sensin ancak lâyezâl

B Birliğin bürhânı çünkü Kul huva’llahu ahad”

H Senden özge Tanrı yoktur sensin “Allahu’s-samed

H Ric’at eyler aslına emrinle bir gün mümkinât

B Var iken nâbûd olur bir an içinde kâinât

H Mahvolur âlem biter dünyâ söner şem’-i hayât

B Sen münezzehsin halelden sendedir ancak sebât

B Birliğin bürhânı çünkü Kul huva’llahu ahad”

H Senden özge Tanrı yoktur sensin “Allahu’s-samed

B İnkılâb-ı hâdisâta dâldir reybu’l-menûn

H Fehm olunmaz nüsha-i esrâr-ı kudrettir şuûn
B Daim olmaz Bedriyâ bu gerdişinde çerh- dîn
H Anı da Hikmet eder hükm-i ezel elbet zebûn
B Birliğin bürhânı çünki Kul huva 'llahu ahad”
H Senden özge Tanrı yoktur sensin “Allahu's-samed

Yetiştigi eğitim kurumlarında divan şiirinin tesirinde kaldığı anlaşılan Hasan Bedrettin Paşa, yazdığı gazelerde divan şiirinin güzel tipini ustalıkla ele almaktadır. Üzre redifli şu gazel vezin, konu ve kavramlar açısından klasik dönemin başarılı gazelleriyle boy ölçüşecek değerdedir.

GAZEL

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Buyur serv-i revânım sâye-endâz ol çemen üzre
Salın feyz-i küşâyış sail dil-i ehl-i mihen üzre

Münevver tal'atından anberin-bû gîsû-vânınla
Seni tercih eder dil Yûsuf-i zerrin-resen üzre

Bahâr-ı nîmet-i hüsnündür üstâd-ı ezel dökmüş
O kara haller kim vardır çâh-ı zekan üzre

Hemîşe muttasıldır cizm-i billûrine ey fettân
Sezâ reşk-âver olsa âşikân ol pîrehen üzre

Yine hakkıyla tavsîf edemezsin hüsn-i ruhsârı
*Sakin lâf açma **Bedrî** midhat-ı şîrin-dehen üzre*

Hasan Bedrettin Paşa'nın şiirlerinin dışında Harbiye'de ders kitabı olarak okutulan ve 1875 yılında Meclis-i Maârif-i Askeri tarafından ödüllendirilen Gillem-Briex'den çevirdiği “Kozmografya Yahud İlm-i Ahvâl-i Sema” adlı çevirisi vardır.⁴ Bu eser, sekiz bölümle birlikte giriş ve bir sonsözden oluşur.

⁴ Kitabın ön kapağında 1292 senesi programına muvafık olup meclis-i mearif-i askeri tarafından kabul olunmuş ve mükafat nizamnamesi hükmünce ikinci derecenin nev-i sanisinden mazhar-ı mükafat olduğu yazılıdır.

Kitabın arka sayfasında “İş bu İlm-i Ahvâl-i Sema 1291 senesi programına tatbiken otuz iki ders üzerine taksim olunmuştur” diye kayıt düşülmüştür.(Unat 2006,32) Eserin muhtevası şu şekildedir:

Mukaddime (Giriş) 4 ders

Kısm-ı Evvel (Birinci Bölüm): Arz ve Hareket-i Devraniyye (Yer ve Yer’in Günlük Hareketi) 5-8 ders

Kısm-ı Sani (İkinci Bölüm): Arz ve Hareket-i İntikaliye Yahud Şems ve Hareket-i Zahiriye(Yer ve Yer’in Yıllık Hareketi Yahut Güneş’in Görünen Hareketi) 9-14 ders

Kısm-ı Salis (Üçüncü Bölüm): Şems (Güneş) 15 ders

Kısm-ı Râbi (Dördüncü Bölüm): Kamer(Ay) 16-19 ders

Kısm-ı Hamis (Beşinci Bölüm):Hüsuf ve Kusuf (Ay ve Güneş Tutulmaları) 20-22 ders

Kısm-ı Sâdis (Altıncı Bölüm):Seyyarât (Gezegenler) 23-27 ders

Kısm-ı Sâbi (Yedinci Bölüm):Kevakib-i İzata’l-eznab (Yıldızlar) 28 ders

Kısm-ı Sâmin (Sekizinci Bölüm): Kevakib-i sabite (Sabit Yıldızlar) 29-30 ders

Hâtîme (Sonsöz):İlm-i Heyetin Ulum ve Sanayi Tatbiki (Astronominin Bilim Ve Sanayiye Tatbikatı) 31-32 ders

Hasan Bedrettin Paşa’nın kozmografya kitabı dışında bilimsel alanda Fenn-i Remi adında bir eseri daha vardır. Top, tüfek kullanımı üzerine kaleme alınmış bir eserdir.

Paşa’nın Tiyatrolarında Osmanlıya Bakış Açısı

Hasan Bedrettin Paşa’yı edebiyat âleminde şiirleri ve devlet adamlığı dışında tanıtan tiyatro oyunlarıdır. İnci Enginün “Hasan Bedreddin, Manastırlı Mehmet Rıfat, Mehmet Şemsettin, Ali Ferruh, Şemsettin Sami ikinci derecede yazarlar arasında tiyatroya hizmet eden gönüllüler olarak ele alınmalıdır.”demektedir.(Enginün 2006, 21)

Hasan Bedrettin’in, Manastırlı Mehmet Rıfat ile beraber kaleme aldığı “Delile Yahut Kanlı İntikam”, “Ebu’l-ulâ Yahut Mürüvvet”,“Ebü’l-fida”,“Nedamet”“Kölemenler”, “Fakire Yahut Mükâfat-ı İffet” ve “Ahmet Yetim Yahut Netice-i Sadakat” isimli altı oyunu bulunmaktadır.

Hasan Bedrettin’in Rıfat Bey’le birlikte kaleme aldığı bu tiyatrolarda Osmanlı coğrafyasındaki çeşitli sorunların ele alındığı ve çözüm önerilerinde bulunulduğu görülmektedir.

Niyazi Akı, Delile Yahut Kanlı İntikamla ilgili olarak romantik dram derken(Akı 1989,169), Metin And melodram olduğunu belirtmiştir. (And 1972,380)

Kütahya ve Simav coğrafyasında yaşayan Paşa, belki de çocukluk hatıralarında yer alan eşkıya hikâyelerini, Delile Yahut Kanlı İntikam oyununda ele alır. Eşkıyalık ve bu eşkıyalık mücadelesi içinde üçlü aşk hikâyesi bu tiyatronun ana temasıdır.

19. asırda Osmanlı iktidarı zayıfladığı için eşkıya olayları artmıştır. Hasan Bedrettin ve Manastırlı Rıfat asker olmalarından dolayı bu konuya vakıftırlar. Bu yüzden bu sorunu

tiyatro oyunlarında dile getirmiş, ayrıca bu oyunda vaka karakteri olarak yabancıları seçerek Osmanlıya bakış açılarını yansıtmışlardır. (Aytaş 2002,354)

Ebü'l-ulâ Yahut Mürüvvet, konusunu İslam tarihinden alan bir piyestir. Ceziretü'l Arap'da geçmektedir. Oyunun konusu devlet yönetimi ve devlet kademelerindeki alt-üst ilişkisidir. Bununla birlikte devlet yönetimi içindeki entrikaları da konu edinmiştir. Delile Yahut Kanlı İntikam'da olduğu gibi olayların içine yerleştirilmiş gizli bir aşk da bulunmaktadır. Oyundaki gizli aşk konusu Ebü'l-ulâ'nın annesi Rabia ile amcası Ebû Deyyab'ın arasında geçmektedir.

Niyaz Akı bu konuda Shakespeare'in "Hamlet" etkisinin olduğunu dile getirmektedir. (Akı 1989,131) Ayrıca eserde Osmanlı coğrafyası içerisinde yer alan Araplardan bahsetmesi, onların sosyal hayat içerisindeki yaşantılarından anekdotlar sunması Delile Yahut Kanlı İntikam'da olduğu gibi Osmanlı birliğine dair düşüncelerinin varlığını ortaya koymaktadır.

Ebü'l-fidâ, araya şarkılar serpiştirilmiş eleştirili opera-komik tiyatro kabul edilmektedir. Eserde Arap kabilelerinin arasında geçen olayları sunmakla birlikte içinde aşk teması da işlemektedir. Temel olarak asalet ve aşk konusu yoğunlaşarak işlenmiştir. Basit bir konunun işlendiği bu eserde sıradan bir anlatıma rastlanılmakta ve Osmanlı coğrafyasının Anadolu dışı temel sorunlarına değinilmektedir.

Nedâmet, iki fasıl iki perdeden oluşan kısa bir komedidir. Eserde tefecilik yapan Behlül Bey'in cimriliği, huysuzluğu, para saklaması, hizmetçisi Pertev'e haksız tutumu anlatılmaktadır. Molier'in "Cimri" adlı eserine benzemektedir. Diğer eserlerinde olduğu gibi burada da yabancı bir karakter olarak Yorgaki yaratılmıştır.

Kölemenler, konusunu Türk-İslam tarihinden alan bir oyundur. Mısır'da 13. yüzyılda kurulmuş olan Memlük devleti içerisindeki taht kavgaları, entrikalar, kıskançlıklar aşk konusu temel alınarak işlenmektedir.

Namık Kemal'in Celaleddin Harzemşah adlı eserinde dile getirdiği İslam birliği düşüncesi bu eserde de işlenmiştir. Ayrıca bu eserin dikkat çekici diğer özelliği eserin kahramanlarından olan Süedâ'nın kendisine gelen evlilik teklifi konusunda görüşünü bildirmesi o dönem içerisinde oldukça sıra dışı bir durumdur. Çünkü Osmanlı sosyal hayatı içerisinde kızların bu konu hakkında bırakın konuşması, bunu imâ etmeye çalışması dahi büyük bir ayıp olarak görülür. Halbuki Süedâ, bu oyunda düşüncelerini ifade etmiş ve babasını ikna etmiştir.

Fakîre yahut Mükâfât-ı İffet, drama tarzında bir tiyatro oyunudur. Eserin konusu, Servet Hanım'ın iftira sonucu içine düştüğü duruma rağmen iffetini, onurunu koruması ve mücadeleden yılmamasıdır. Vakanın sonunun mutlu bitmesi melodram türüne işaret etmektedir.

Ahmet Yetim yahut Netice-i Sadakât adlı eserde Ahmet Yetim adlı sadık bir vezirin başından geçenler anlatılmaktadır. Eserde, devlet adamının çevresindeki iyi ve kötü kişileri ayırt edebilmesi ve ilim sahiplerine saygı gösterilmesi gerektiği düşüncesi aşılana çalışılmaktadır. Hasan. Bedrettin Paşa, 19. asırda devlet kademesinde hızlanan bozulmayı bu şekilde dile getirmeye çalışmıştır.

Bunların dışında Hasan Bedrettin Paşa'nın arkadaşı Manastırlı Mehmet Rıfat ile çevirdikleri tiyatro eserleri bulunmaktadır. Bunlar Schiller'den "Hudâ ve Aşk", Girardin'den "Cleopatra", Pere'den "Antony yahut İkmal-i Namus" ve "Vicdan", Carre'den "Lâle-ruh", Vanloo'dan "Girofle-Girofla", Shakespeare'den "Othello"dur.

Hasan Bedrettin Paşa'nın telif iki eseri vardır. Bunlar İskat-ı Cenin ve İkbâl'dir.

İSKAT-I CENİN, bir dramadır. Eserde Afife, Edirne Zâdegân oğullarından Hilmi Bey'e, Hilmi Bey'de Afife'ye âşık olmuştur. Mektuplaşmaya başlayan çift birbirlerine aşklarını ilan ederler. Mektuplaşmadan haberi olan Derviş Bey, Hilmi Bey'in zengin ve asilzade olmasına rağmen kızını soyu belli olmayan birine vermek istemez. Afife'yi yeğeni Şevki Bey'le evlendirmek ister.

Hilmi Bey'in lalası Hasan Ağa zeki ve efendisine bağlı biridir. Afife'nin Şevki Bey'le evleneceğini ve Şevki Bey'in içki ve para düşkününü olduğunu öğrenir. Hasan Ağa kurnazca bir oyun oynar. Şevki Bey'e içki masasında Afife'nin dile düştüğünü söyler. Şevki Bey her ne kadar içki ve para düşkününü olsa da namusludur. Hocanın nikâh için gelmesine çok az kala Şevki Bey, hem sarhoş olması hem de bu dedikodunun etkisiyle evlenmekten vazgeçer.

Hasan Ağa yine bir oyunla nikâhı kıyacak hocaya para verir ve nikâhın Hilmi Bey'e kıyılmasını sağlar. Daha sonra oynanan oyunun farkına varan Şevki Bey hem Afife'yi geri almak ve hem de bozulan maddi durumunu Derviş Bey'in mal varlığı ile düzeltmek için plan yapar.

Bu sırada Afife hamiledir. Şevki Bey'e göre öncelikle çocuğun doğmaması gerekmektedir. Bunun için Rum doktora para verilir. Rum doktor Afife'ye, çocuğu doğuramayacak kadar zayıf olduğunu, bünyesinin kaldıramayacağını söyler. Bu sırada Şevki Bey'in alacaklıları onu tutuklatır. Çocuğun alınması sırasında Afife hayatını kaybeder. Şevki Bey her şeyi itiraf eder. Derviş Bey mallarını Hilmi Bey'e bırakarak Mekke'ye gitmeye niyet eder. Hilmi Bey ise eşinin vefatına dayanamayarak tabancayla intihar eder.

Oyunun başında mutlu bir şekilde başlayan aşk kötü bir sonla biter. Eserde Hasan Ağa'nın oynadığı oyun Şinasi'nin Şair Evlenmesi'ne benzemektedir. Ayrıca Derviş Bey'in kızını soyu belli birine vermesi Osmanlı Türk toplumundaki soy düşüncesine göndermedir.

Şevki Bey'in borç aldığı kişilerden biri Ermeni bir sarraftır. Ermeni sarrafın konuşmaları aksansızdır ve Şevki Bey'in konuşmasından farksızdır.

Hasan Bedrettin Paşa, daha önceki eserlerinde ortaya koyduğu Osmanlıcılık düşüncesini bu eserinde de Ermenisi, Arabı ile Osmanlıyı bir bütün olarak anlatarak desteklemektedir.

İKBAL, Hasan Paşa'nın opera türünde bir eseri olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni eserin içinde musikiye yer vermesidir. Oyun, kardeşi Zelid ile yaşayan Zafuris adındaki yetim ve fakir bir balıkçının başından geçenleri anlatmaktadır.

Olay, Zafuris'in denizden kurtardığı kıza âşık olmasıyla başlar. Fakat kurtardığı kıızı tanımamaktadır. Bu sırada arkadaşı Peygâr, padişahın veziri Kâdur'un mektuplarını muhabbet mektubu sanarak Portekizlilere taşır. Halbuki Kâdur, Portekizlilerle iş birliği yaparak şahın yerine geçmenin planlarını yapmaktadır.

Prenses, babasına denizde başından geçenleri anlatır. Olaya Kâdur'da şahitlik eder. Prenses, kendisini kurtaran adamı merak ettiğini onunla evleneceğini söyler. Şah ise kızını kendisine sadık bir vezir olarak düşündüğü Kâdur'a vermek ister.

Kâdur, prensesi kurtaran adam olan Zafuris'i bulur ve prensesi nasıl kurtardığını sorar. Kâdur ona bir oyun oynar. Prensesi kurtardığını kimseye söylememesini bunu prensesin

emrettiğini söyler ve para teklif eder. Zafuris prensesin emrine uyacağını fakat parayı kabul edemeyeceğini söyler.

Prensese evlenme planları yapan Kâdur, prensese aslında kurtarıcının kendi olduğunu söyler ve olayı anlatır. Zafuris'e güvenmeyen Kâdur ona buradan ayrılmasını, bir daha bu diyara uğramamasını ve prensese nişanlı olduğunu söyler. Aksi takdirde zindana atacağını dile getirir. Bu duruma çok üzülen Zafuris kumların üzerinde düşünceye dalar.

O sırada deniz kıyısından geçen Şah ve prenses Zafuris'i görürler. Bir adamını yanına yollayarak onun ne yaptığını araştırır. Zafuris'in kumların üzerine "keşke şah olsam" yazdığını öğrenirler.

Bu dileği öğrenen şah, adamın bu dileğinin kabul olacağını prensese söyler. Hekim başını yollar ve Zafuris'i bayıltır. Şah onun bir günlük şah olmasına izin verir ve bu durumu adamlarına anlatır. Zafuris sarayda uyandığında herkes ona şah gibi davranır.

Şah veziri, prenses ise nedimesi olur. Zafuris sarayda uyandığında herkes ona, geçmiş olsun şahım, hastaydınız ve uyuyordunuz şeklinde açıklama yapar. Zafuris başta buna inanmaz fakat sonra çevresindekiler tarafından inandırılır. Sarayda prensesi ve Kâdur'u gören Zafuris şaşkınlık içinde kalır.

Nedimesine aşkını itiraf ederken Kâdur içeri girer ve nedimesini hastalanmadan önce kendisine nişanladığını söyler. Zafuris buna inanmaz ama o an için kabul eder. Şah olan Zafuris devlet meclisine katılır. Burada kardeşi Zelid'e yüz altın verilmesini, Portekizlilere yardım eden Peygâr'ın tutuklanmasını ve Portekizliler'e karşı ordu oluşturulmasını emreder.

Söz alan Kâdur, Portekizlilerin fırtına yüzünden buraya sığındığını, bir balıkçının ise yardım etmesinin saçmalık olduğunu dile getirir. Meclis sonrası bir ziyafet verilir. Ziyafet sonunda Zafuris'in bir günlük ikbali dolar ve şarabına ilaç katılarak uyutulur.

Verdiği emirler yerine getirilmiş Zelid'e yüz altın verilmiş, Peygâr'ın kayığı batırılmıştır. Zafuris gözlerini açtığında eski kulübesindedir. Kardeşi Zelid'e başında geçenleri anlatmaya çalışır ama inandıramaz.

Bu esnada prenses gelir ve dün yaşadıklarının gerçek olduğunu, kendisi kurtaranın o olduğunu anladığını ifade eder. Bu duruma Zafuris çok sevinir. Fakat kendisiyle evlenemeyeceğini şahın onu Kâdur'a nişanladığını kendisini kurtarmasını ister.

Akabinde Kâdur ve şah gelir. Zafuris'i öldürmek isterler. Ordu toplamak konusunda yanlış karar verdiğini söylerler. Zafuris şahı Peygâr'ın yanına götürerek olayı kanıtlar. Kâdur, zindana atılır, orduların başına Zafuris getirilir. (İkbâl, 1290)

Sonuç

19. asır Batılılara farklı imtiyazların verildiği ve buna bağlı olarak parçalanmanın düşünce bazından çıkıp fiiliyata dönüştüğü bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Tımar sisteminin bozulmasıyla devlet otoritesi taşrada zayıflamaya başlamıştır. Devlet isyancılar yüzünden halkın canını malını koruyamaz olmuştur.

Kamunun bütün kademelerinde rüşvet artmıştır. Devlet yönetimine tecrübesiz ve bilgisiz şahıslar gelmeye başlamıştır. Eğitim günün şartlarına uyum sağlayamamış, teknik olarak geri kalmıştır. Aydınlar bu dönemden kurtulmak için çeşitli fikir akımları üretmişlerdir.

Bu dönemde askeriyenin ve devletin üst kademelerinde yer almış olan Hasan Bedrettin Paşa, bu olayların hepsine tanık olmuştur. O, vatanını seven ve bu vatan uğrunda

ölümü göze alabilecek ilim irfan sahibi bir şahsiyettir. Ona göre vatan sevgisinin en iyi ifade edilebileceği ortam askerlik, en uygun araç ise edebiyattır.

Hasan Bedrettin Paşa, döneminin en önemli siyasi ve toplumsal olaylarına tanık olmuş, kimi zaman da bu olaylarda rol oynamış bir şahsiyettir.

Hem asker hem edip olan Hasan Bedrettin Paşa, Osmanlının içinde bulunduğu durumu eserlerinde yarattığı karakterler ve olaylar üzerinden dile getirmiştir.

“*Delile Yahut Kanlı İntikam*” oyununda eşkıyaya karşı verilen mücadeleyi anlatır. Özellikle Osmanlının son zamanlarında Anadolu’da ve Balkanlarda taşra otoritesinin zayıflamasıyla eşkıya olayları patlak vermiştir. Asker olmasından dolayı eşkıyayla mücadelede etmekte ve eşkıyanın aslında Osmanlı düşmanlığı yaptığını iyi bilmektedir. Bu dönem içerisinde İşkodra valiliği yapması bu soruna eğilmesinde önemli bir etken olmuştur.

“*Ebü’l-fida*” da ise basit aşk ve asalet konusunu ele almasına rağmen Osmanlının parçası olan Arapların hayatını işlemesi Hasan Bedrettin’in sahip olduğu Osmanlılık düşüncesinin dışı vurumu olarak kabul edilebilir.

“*Kölemenler*” konusunu Türk-İslam düşüncesinden alır. Tarihi bir oyundur. Eserde aşk temasının altında devlet işleri, eğitim, entrikalar ve kıskançlık konusu işlenmiştir. Namık Kemal’in Celaleddin Harzemşah adlı eserine benzemektedir. Oyunlarda Türk tarihine sadece dünü anlatmak için değil; dünden hareketle bugünü yarına hazırlamak için müracaat edildiği anlaşılmaktadır. (Şengül 2009,1955)

“*Ebü’l-ula Yahut Mürüvvet*” adlı eserde dikkati çeken en önemli özellik devlet yönetimi, devlet yönetimindeki üst-ast ilişkisi ve bu ilişkiler çerçevesinde yer alan saray entrikalarıdır. Osmanlının son zamanlarında devlet yönetiminde meydana gelen aksaklıklara gönderme yapılmaktadır. Ayrıca halkından kopuk sadece kendi arzu ve istekleri için yaşayan yöneticilerin durumu bu eserde göz önüne serilmiştir.

“*Ahmet Yetim Yahut Netice-i Sadakat*” adlı oyununda, devlete sadakatin öneminden bahsedilmekte, ne olursa olunsun devlete sadakatten vazgeçilmemesi gerektiği dile getirilmektedir. Devlet adamının dirayetli ve ferasetli olması, etrafındaki iyiyi kötüyü ayırt edebilmesi, önsözlerinin kuvvetli olması ve iyi bir eğitim alması gerektiği ifade edilmiştir. Eserde devlet işlerinde adaletin ve asaletin olmazsa olmazlardan olduğunu söylemeye çalışılmaktadır.

“*Iskat-ı Cenin*” oyunu ne kadar aşk ve aile kavramı üzerine olsa da eserdeki yabancı karakterlerden Ermeni sarrafın konuşmasının Şevki karakterinin konuşmasından farksız olması parçalanmaya karşı tutumunu dile getirmektedir. Hasan Bedrettin, bu eserde Osmanlıdaki bütün unsurların aynı olduğu ve birbirinden farkı olmadığı düşüncesini ispat etmeğe çalışılmaktadır.

“*İkbal*” adlı eserinde ise fakir bir balıkçının yaşadığı bir günlük saltanat anlatılmaktadır. Ne var ki bu eserinde devlete ihanetten bahsedilmiştir. Sonunda devlete ihanet eden kişinin anlaşılacağı ve cezalandırılacağı ifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu eserde şahın kendisine ihanet eden kişiyi fark edememiş olması, devlet yöneticisinin eksikliği olarak göze çarpmaktadır. Balıkçının şah olmasına rağmen sırrını açıklamaması, devlet yönetimindeki sır saklamanın önemine dikkat çekmektedir.

Ve'l-hâsıl kaliteli bir eğitim almış olan Hasan Bedrettin Paşa, gerek askeri kimliği gerekse edip kişiliği ile döneminde kendinden bahsettirebilmiş ve adını duyurmuştur. O, devletine sadık ve onun uğrunda her şeyi göze alabilecek bir şahsiyettir.

19.yüzyılın bu çalkantılı döneminde hayatı ihtilaller, sürgünler ve büyük sorumluluklarla geçen bir kişi olarak yaşadıklarını eserlerine yansıtmıştır. Askeri eğitim almış olması, her zaman bir sorumluluk taşıması gerektiği fikriyle yetişmesine sebep olmuştur. Bunun içindir ki işlediği konularda, yarattığı tiplerde bir sorumluluk düşüncesi sezilmektedir.

Özellikle yaşadığı çağ, mensubu olduğu imparatorluk için sıkıntılı bir dönemdir. O da dönemin edipleri gibi sosyal meselelere eğilmiştir. Bu yönüyle eserlerinde Namık Kemal'in etkileri görülmektedir.

Hasan Bedrettin Paşa, hayatı boyunca devletine ve dinine değer vermesine rağmen devletten istediği övgüyü alamamıştır. Bunu bir resminin altına yazdığı şu kıt'adan anlayabiliyoruz:

KIT'A

mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün

Hasr etmiş iken hizmetini devlet ü dine

Kaldı yine mağdûr-ı muâdât-ı zamânın

Bir lâhza bakın dide-i ibretle bu resme

Ser-defteridir sâhib-i mihnet-zedegânım

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Kütahyalı Hasan Bedrettin Paşa, Osmanlı'nın son dönemlerinde bozulan yönetim sistemini, yeteneksiz idarecileri ve dağılma sürecine giren imparatorluğu ayakta tutmak için Osmanlıcılık düşüncesine sığınan ve tiyatroyu bunun için araç olarak kullanan samimi bir sanatçdır.

KAYNAKÇA

AKI, Niyazi (1989), **Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I**, İstanbul.

AND, Metin (1969), "**Meşrutiyet Tiyatrosunda Konusunu Tarihten Alan Oyunlar**", Türk Dili, s.681, Ankara.

AND, Metin (1972), **Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu 1839-1908**,Ankara.

AYTAŞ, Gıyasettin (2002), **Tanzimatta Tiyatro Edebiyatı Tarihi**, Ankara.

BEDREDDİN, Hasan (1290), **İskat-ı Cenin**, İstanbul.

BEDREDDİN, Hasan (1290), **İkbal**, İstanbul.

BOZDOĞAN, Ahmet (2001),**Manastırlı Mehmet Rifat ve Eserleri Üzerine Bir inceleme**, Ankara.

- BOZDOĞAN, Ahmet, **Manastırlı Mehmet Rifat ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme**
Çanta://www.cumhuriyet.edu.tr/e/dergi/makale/356.pdf
- Edebiyatçılar Ansiklopedisi** (2001), Komisyon, İstanbul.
- ENGİNÜN, İnci (2006), **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)**, İstanbul.
- ERGÜN, Mustafa **19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları**,http://www.eğitim.aku.edu.tr
- GÖÇGÜN, Önder (2007), **Belgelerle Yeni Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara.
- GÜLER, Kadir (2004), **Kütahya Yazıları**, Ankara.
- GÜLER, Kadir (2010), **Kütahya Şâirleri I**, Kütahya.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin vd. (1997), **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi (History Of Astronomy Literature During The Ottoman Period)**, İstanbul.
- İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999), **Son Asır Türk Şairleri C.1**, Ankara.
- ŞENGÜL, Abdullah (2009), **Türk Tiyatro Tarihi**, www.Turkish Studies, Volume 4/1-11
- TANPINAR, Ahmet (1982), **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul.
- TÖRE, Enver (2006), **II. Meşrutiyet Tiyatrosu: Yazarlar-Piyesler**, İstanbul.
- TÖRE, Enver (2009), **Türk Tiyatrosunun Kaynakları**, www. Turkish Studies, Volume 4/1-11.
- UNAT, Yavuz (2006), **Hoca İshak'tan Hoca Tahsin'e Çağdaş Astronominin Türkiye'ye Giriş**, XV. Ulusal Astronomi Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı (1982), **Osmanlı Tarihi**, C.I-II, Ankara.